

הרב ברוך ב"ץ
רב ביהמ"ד רחסידי ויז'ניץ
מרכז ב"ב

לדוד ה' אורי וישעי

"לדוד ה' אורי וישעי" רבנן פתרינ קרא בראש השנה וביום הכיפורים, אורי בראש השנה, וישעי ביום הכיפורים.
[ויקרא רבה כ"א ג'. שוחר טוב ופסיקתא פכ"ז]

מקורו

כתוב ב"מטה אפרים"¹: נוהגין במדינות אלו מר"ח אלול ואילך עד יום כיפור לומר בכל יום אחר גמר התפלה מזמור כ"ז בתהילים לדוד ה' אורי וישעי בוקר וערב, ואומרים אחריו קדיש יתום ואנו נוהגין לאמרו עד שמיני עצרת ועד בכלל, וגם נהגנו לאמרו בכל יום שיש בו מוסף, אחר גמר תפלת שחרית, קודם אין כמוך, ובערב אומרים אותו אחר תפלת המנחה. עכ"ל.

וב"אלף למטה" מסביר בעל ה"מטה אפרים": ויסוד המנהג עפ"י המדרש שוחר טוב אורי בר"ה וישעי ביוה"כ, ואחר כך² כי יצפנני בסוכה שהוא רמז לסוכות. עכ"ל.

- 1) סימן תקפ"א ס"ו ובאלף למטה שם, וב"משנה ברורה" ס"י תקפ"א ס"ק ב' הביא ג"כ המנהג אבל בלי הטעם של ה"אלף למטה".
- 2) כבר העירו האחרונים שבמדרש לא נמצא רמז על סוכות, והגאון בעל מט"א הוסיף זאת מדיליה או שקיבל מרבתי שיש מדרש כזה. [ובסידור "צלותא דאברהם" דף ת"ב ב"הערות" מביא את דברי הזוהר (במדבר קי"ט א') ה' אורי וישעי ממי אירא וגו' כיון דבר נש אסתכל בנהירא דלעילא וקב"ה אנהיר עליה, לא דחיל מעילאין ותתאין כד"א (ישעיהו ס' ב') ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה ה' מעוז חיי – כיון דקב"ה אחיד ביה בבר נש, לא מסתפי בהווא עלמא מכל מאריהון דדינא – עכ"ל הזוהר. וכלו נאה לאומרו כד גמר יום הדין בהושע"ר].

וכדבריו כותב ה"קיצור שולחן ערוך" וז"ל, נוהגין במדינות אלו מיום ב' דר"ח אלול עד שמיני עצרת אומרים בבקר ובערב לאחר התפילה את המזמור "לדוד ה' אורי וישעי", הוא ע"פ המדרש ה' אורי בר"ה, וישעי ביוהכ"פ, כי יצפנני בסכה רמז לסוכות, עכ"ל³.

מנהג זה הוא אמנם אחד מן המנהגים הנפוצים ביותר ברוב קהילות ישראל, ברם המעיין בספרי הפוסקים הקדמונים ובסידורי התפלה שתיקנו, יבחין שמנהג זה לא נזכר כלל בהם, ורק בתקופות היותר מאוחרות אנו נפגשים עם קיומו של מנהג זה. ולמען זיכוי הרבים ערכתי בירור מקיף ויסודי המקיף את הנושא מכל צדדיו והנותן מבט נרחב על התהוות המנהג והשתלשלותו עד לימינו. כמו כן פירוש ההבדלים הנהוגים בין העדות השונות לגבי הימים בהם נאמר המזמור, באלו מן שלשת תפלות היום, ובאיזה מקום בתפלה.

תמיהת ה"שער הכולל" וה"ברוך שאמר"

הגאון ר' אברהם דוד לאוואיט בספרו "שער הכולל" [דף י"ט ס"ק כ"ז]. מעיר שמה שכתב ה"מטה אפרים" שיסוד המנהג הוא משום זה המדרש, אינו מספיק דאטו כל הפסוקים שבתנ"ך שנמצאו שנדרשים על ראש השנה ויו"כ יקבעו בסדור לאמר את כל המזמורים פעמיים בכל יום?

ובנוסח דומה תמה אף הוא הגאון ר' ברוך עפשטיין בעל תורה תמימה בספרו "ברוך שאמר" וז"ל? במדרש⁵ בריש הפרשה נדרש גם על ענין יציאת מצרים אורי בים שנא' ויאר את הלילה, וישעי התיצבו וראו את ישועת ה' וכו', ולכן אני מתפלא שלא תיקנו לומר מזמור זה גם בחג הפסח? וביתר ביום שביעי של פסח אשר כל ענין המזמור נדרש ומתבאר ביחס זה היום? ונשאר בצ"ע על תמיהה זו.

(3) סימן קכ"ח סעיף ב', וכך הוא מנהג רוב העולם להתחיל בב' דר"ח, אולם מנהג "חב"ד" ו"קרלין" להתחיל ביום א' דר"ח אלול (ש"ע הרב ח"ג עמ' תשכ"א במנהגים, ובספר דברי אהרן דף רכ"ג) וכן נהג הרה"ק ר' ש"ח מקוידינוב (סידור אור הישר בסופו) וכ"כ במשמרת שלום סימן מ"א ס"ק ב', דף י"ט ס"ק כ"ח, ראה שם בארוכה.

(4) עניני תפילה דף ר"א.

(5) ויקרא רבה כ"א א'.

המקורות הראשונים על המנהג

[1234567]

ואמנם כפי הנראה בפשיטות שעיקר טעם המנהג הוא עפ"י המדרש צדקו יחדיו הרבנים הגאונים הנ"ל, ברם כד נעיין היטב גיווכח שאין זה כלל עיקרו וטעמו היסודי, ולשם כך אציג את המקורות הראשונים שמצאתי למנהג זה.

[1234567]

בספר "שם טוב קטן"⁶ שנדפס בעיר זולצבאך שנת תס"ו, וז"ל: "הא לך סוד גדול כל האומר רז מזמור זה מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה ואפילו גזירה רעה נתונה על האדם מן השמים יכולנה לבטלה, ומבטל ומעביר מעליו כל המקטריגים ושטנים ומארי תריסן, ומבטל מעליו כל גזירות רעות וקשות, ויוצא בדימוס זכאי בדיון".

והטעם לכך מבואר בצידו על דרך תורת הנסתר.

[1234567]

מקור נוסף מאותה תקופה נמצא בספר הנפוץ⁷ ספר "זכירה" שנדפס לראשונה בהמבורג שנת תס"ט, וז"ל: סוד גדול האומר מזמור כ"ז מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה ערב ובוקר אזי הוא מובטח שיוציא ימיו ושנותיו בטוב ומעביר כל המקטריגים, עכ"ל.

[1234567]

בספר ה"מוסר"⁸ שנדפס בברלין בשנת תפ"ד כותב את אותם הדברים שכתובים בספר זכירה, וז"ל: מ"כ (מצאתי כתוב) סוד גדול האומר מזמור כ"ז מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה בערב ובוקר, מובטח שיוציא ימיו ושנותיו בטוב ומעביר כל המקטריגים, עכ"ל.

בתקופה יותר מאוחרת קצת בשנת תק"א אנו מוצאים את כל הנכתב בספר "שם טוב קטן" הנ"ל כולל הכוונות וסגנון הדברים⁹ בספר "שערי רצון" המיוסד עפ"י כתבי הרב האלקי מוהר"ר חיים הכהן זצ"ל.

(6) מהרב ר' בנימין ביינוש הכהן בעל שם טוב מקראטשין, מיוסד עפ"י כתבי האר"י ז"ל ועוד. הספר זכה לתפוצה רבה ונדפס למעלה מעשר פעמים.

(7) מר' זכריה סימנר, ח"ב ד"ה ר"ח אלול. הספר זכה לתפוצה רבה ונדפס עשרות פעמים.

(8) ספר זה נדפס בעילום שם מחברו [ומיוחס לאחר מתלמידי האר"י ז"ל, חוקרים רבים שניסו לוודא את שמו לא הצליחו בכך] דברים אלו הם בספר סגולת ד"ה תהלים אות ט'.

(9) עמ' כ"ד, נדפס יחד עם הספר "שערי רחמים" לר"ח הכהן, ע"י הרב שלמה

עפ"י מקורות אלו ניתן להתרשם שבתקופה שלפני כ-300 שנה בערך החל להתפשט המנהג אט אט ע"י ספרים אלו שחלק מהם היו נפוצים ביותר והטעם העיקרי לכך הוא עפ"י סוד, והדברים נתקבלו כסגולה בקרב קהלות ישראל.

מקורות נוספים על התפשטות המנהג

עדות ברורה על התפשטות המנהג ישנה בספר הנודע "שער המלך"¹⁰ שנדפס לראשונה בשנת תקכ"ב, וז"ל: באתי לדבר בענין המנהג היפה ונכון שנתפשט ברוב הקהלות גדולות וקטנות שאומרים תיכף אחר התפילה פרשה ז"ך שבתהילים לדוד ה' אורי וישעי, באתי להחזיק בשתי ידיים המנהג הזה שלא יזיזו מזה הפרשה, וכל העם יודעים הטעם לשמש בזה הפרשה לפי שנאמר בה "לולא האמנתי לראות" המרמוז על אלול, ואני באתי לפרש הפרשה היטב וכו'. ומאריך בכוונות ורמזים גדולות עפ"י דרך הנסתר שרמזים במזמור זה, ומסיים לבסוף: לכן תהא הפרשה הזאת חביבה על כל העולם ובפרט להבאים בסוד ה', עכתו"ד.

החיד"א בספרו סנסן ליאירי¹¹ שנדפס בשנת תק"ן כותב וז"ל: יאמר מזמור לדוד ה' אורי וישעי כלו אחר כל תפלה מהשמ"ע [מהשחרית, מנחה, ערבית] מר"ח אלול עד מוצאי יוה"כ וכן בהושענא רבא וכן הוא מנהג בעיה"ק חברון שהש"ץ אומר אותו אחר עלינו לשבח וכו' בקול רם. ומה טוב לאומרו כל השנה אחר שחרית, מנחה, ערבית ולפחות כל יום האומרו בכונה אחר תפילת שחרית ימצא חיים, עכ"ל.

ובספרו "מורה באצבע"¹² כותב: מנהג טוב לומר אחר כל תפלה מזמור לדוד ה' אורי וישעי ובפרט מר"ח אלול עד הושענא רבא, עכ"ל.

עבאדי משאלוניקי, ר"ח הכהן זה הוא מסתמא בעל ה"טור ברקת" שהיו לו סדרי כונות התפלה של האר"י וצ"ל כמובא בשם הגדולים להחיד"א, והיה תלמידו של ר' חיים ויטאל.

10) דרשות מוסר מהרב ר' מרדכי אב"ד וילעקאטש (הסמוכה ליערוסלב) שער א' לאלול פ"ח, עיי"ש.

11) בסוף הספר, ממנהג עיה"ק חברון יש ראייה להנהגים לאמרו אחר עלינו לשבח.

12) סימן ל"ז, יש לציין את ההבדלים בין מה שכתב ב"סנסן ליאיר" לאמרו מר"ח

אנדרה וסמית

מדברי החיד"א אנו למדים שגם הוא סמך ידיו על חשיבות המזמור ומוכיח שמנהג חברון הוא כך, אלא שהרחיב את הדבר לאמרו כל השנה אחר התפלה. ואכן הדברים עשו את שלהם, ובקהילות רבות של הספרדים במיוחד בצפון אפריקה נהגו לסיים את התפלה במזמור "לדוד ה' אורי". וכן נדפס בסדור "עולת התמיד"¹³ ו"תפלת החדש". וכן ביאר בספר "שערי תפילה"¹⁴ שהמנהג נובע מדברי ה"שערי רצון" הנ"ל לר' חיים כהן בתוספת דבריו של החיד"א שראוי לאומרו בכל יום, ומסיים והאי דקבעו מתחילה מר"ח אלול ואילך יען שהוא מתקרב ליומא דדינא דראש השנה ואז יהיה עת לחגנה, עכ"ל.

גם בספר "ימלט נפשו"¹⁵ מאריך בסגולת המזמור שמצא מקדמונים וז"ל: סוד גדול ונורא וסגולה נשגבה מצאתי באמתחת כתבי רבני שאלוניקי יע"א, מי שהוא בעל נפש יכתוב לו מזמור זה על גויל או קלף כשר המעובד לשם ספר תורה ובכל יום יפתח ההיכל ויקרא המזמור הנזכר בכונה עצומה, עיי"ש היטב סודן של דברים.

בספר "דרך ישראל"¹⁶ כתוב: (קשל"ה"י) וס' זכירה) אחר עלינו לשבח...

אלול עד מוצאי יוה"כ בלבד "וכן בהושע"ר", ואילו ב"מורה באצבע" כותב מר"ח אלול עד הושענא רבא.

13) ג'רבה תוניס, בסידור "בית עובד" [ליורנו] הדפיסו לפני המזמור: נוהגים אנשי מעשה לומר מזמור זה אחר התפלה, אמנם יש מקומות שנהגו לאמרו בכל יום בין מנחה לערבית.

14) לר' יעקב רקח [ליורנו] עמ' ל"ח סעיף י"א, (תרכ"ד).

ויש לציין שבספר ליקוטי צבי (המיוסד עפ"י הספרים "שערי ציון" "זכרון ציון" "שם טוב קטן" ועוד) שנדפס בשנת תקנ"ה, וכן בספר לקט צבי (מהמדקדק הידוע ר' יצחק בן ארי' יוסף דוב בעל מחבר סידור עבודת ישראל) רעדלהיים תרט"ז עמ' 5 כותב: יש מי שאומר מזמור זה מר"ח אלול עד אחר שבת תשובה וכו' אולם במהדורות הבאות תקנו הדברים: עד אחר "שמחת תורה".

15) לר' אברהם חמוי [כלכתה תרמ"ד], הספר כולל סגולות וקמיעות, בסוף קטע הנ"ל הוא מציין ג"כ לספר "זכירה" ח"ב הנ"ל.

16) לר' ראובן ב"ר אברהם מאישטיפי (שאלוניקי תקמ"ה דף כ"ט ע"ב. ליורנו תקמ"ח דף כ"ח ע"א).

17) בספר קיצור שלי"ה מובא רק ענין אמירת פסוקי אל תירא מפחד פתאום וכו' אחר עלינו (עניני תפילה דפוס ירושלים תש"ך עמ' קל"ג) ואת ענין אמירת לדוד

יאמר אל תירא... וראיתי לאנשי מעשה שאומרים אחר התפלה מזמור כ"ז לדוד ה' אורי וישעי וכו'. ונ"ל שכך ראיתי בכתבי הרב ז"ל (ס"ג) סוד גדול האומר מזמור כ"ז מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה ערב ובוקר אזי הוא מובטח שיוציא ימיו ושנותיו בטוב ומעביר כל המקטריגים, עכ"ל.

עדות נוספת למנהג עיה"ק חברון ת"ו שהובא בספר סנסן ליאיר¹⁸ מהחיד"א, ישנה בספר "בן איש חי" וז"ל ונוהגים פה עירנו לומר אחר עלינו לשבח (של אחר תפלת ערבית) ודוי ומזמור שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון... וכתבתי להרה"ג ר"א מניי"ו נר"ו להודיענו מנהג עה"ק תוב"ב, וכתב לי דבעה"ק חברון תוב"ב נוהגים לומר אחר ערבית ודוי ושיר המעלות בשוב ה' וכו' והוא שמע שם שזה המנהג נתייסד שם ע"פ רב שבא מעיר שאלוניקי – ונעשה רב בחברון, וטעמו כי בעיר שאלוניקי היה חולאים גדולים ומיתה פתאומית ולכן עלה ע"ד צדיק אחד שיתקנו ודוי אחר ערבית ותתבטל הגזירה וכן עשו ונתבטלה ומאותו זמן נוהגים כן בשאלוניקי יע"א, ובבואו לעה"ק חברון ת"ו הנהיג אותם בכך. ובערבית שאין בה ודוי אומרים שיר המעלות בלבד וקדיש²⁰, ומר"ח אלול עד שמיני עצרת אומרים אחר שחרית וערבית מזמור אורי וישעי ואחריו קדיש. ומר"ח אלול עד שמיני עצרת אומרים אחר שחרית וערבית מזמור אורי וישעי ואחריו קדיש, עכ"ד נר"ו²¹.

ניתן לשער כהשערה בלבד שגם אמירת לדוד אורי בעיה"ק חברון ת"ו נתקנה ע"י הרב הנ"ל שבא משאלוניקי כי לפי המובא בספר ימלט נפשו²²

אורי העתיק הדרך ישרה" מספר זכירה, ומה שכותב ראיתי בכתבי הרב ז"ל לא ידוע לי למי כונתו? ובדרך כלל הכונה להארי"ז ל.

18) הובא במאמרי ונסמן בהערה י"א. ושם קיימת רק ההוספה שהש"ץ אומר בקול רם.

19) הוא הגה"ק ר' אליהו סלימאן מני זצ"ל, רבה של חברון, מחבר ספר מעשה אליהו ועוד.

20) בספרו של הגאון ר"א מני "שיח יצחק" עמ' קס"א ע"ב, אות ל' כתב: מנהג טוב לומר אחר כל תפלה מזמור לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא וכו' ובפרט מר"ח אלול עד הושענא רבא. ומקור דבריו הוא מדברי החיד"א ב"מורה בעצבע" שהובא לעיל.

21) בן איש חי: שנה ראשונה פ' פקודי אות ו'.

22) ראה בדברינו לעיל בענין זה.

היו אצל רבני שאלוניקי כתבים מקדמונים בשבח סגולת המזמור, וכן הספרים "שערי רצון" ו"דרך ישרה" שצוטטו לעיל נדפסו בעיר זו. כך שלעיר שאלוניקי חלק נכבד בהפצת המנהג.

אולם מדברי ה"בן איש חי" מוכח שבעירו בגדד לא היה נהוג לומר לדוד אורי מר"ח אלול היות ולא הזכירו בספרו. ואכן בסידור "תפילת ישרים" כמנהג הספרדים המיוסד עפ"י פסקי ומנהגי רבי יוסף חיים זצ"ל בעל ה"בן איש חי" מובא לאמרו כל השנה אחר תפלת שחרית, כמו במרבית סידורי התפלה שנפוצו בצפון אפריקה כפי שצינתי למעלה.

אשר התפלה

פירוט נוסף על המנהגים וסידורי התפלה

אשר התפלה

בסידור "שער השמים" של השל"ה הקדוש וכן בסידור "עמודי שמים" להיעב"ץ לא הוזכר המנהג לומר לדוד ה' אורי. ומה שנמצא בסידורי "השל"ה" ו"בית יעקב" שבידינו, זוהי הוספת המדפיסים בתקופות יותר מאוחרות ואינה קשורה כלל למחברים עצמם.

אשר התפלה

כמו כן בסידור הגר"א הישן (עם פירושי הקבלה מר' נפתלי הירץ מיפו) לא מובא לאמרו, וזה כמו שנכתב ב"מעשה רב" שהגר"א לא אמרו.

אמנם בסידור הגר"א "אשי ישראל" מובא לאמרו אחר התפלה²³ וכן הוא בכל הסידורים הרגילים בנוסח אשכנז.

אשר התפלה

מן הסידורים החשובים בנוסח ספרד המביאים את המנהג אציין את "סידור עבודה ומורה דרך" (סלאוויטא), סידור "אור זרוע", "כתר נהורא", "אור הישר", "ישועות ישראל", "אוצר התפילות" ועוד.

23) בביהכנ"ס הגר"א בתל אביב של הרב יוסף צבי הלוי אב"ד, נהגו לאמרו (מפי הגר"ש דבליצקי).

לגבי טעמו של הרה"ק בעל דברי חיים מצאנו שלא אמרו (וכן נהגו ב"באבוב" ו"קאסאני") יש נוסחה אחרת בספר אוצר החיים אות רכ"ו, שהטעם הוא היות שלא נמצא בזה כוונות להאריי ז"ל.

מנהגם של רוב רבוה"ק תלמידי הבעש"ט והמגיד ממעזריטש

בסידור האר"י ז"ל עם פירושו של הרה"ק ר' שבתי מראשקוב²⁴ שהיה מתלמידי מרן הבעש"ט והמגיד ממעזריטש זיע"א, מביא ב"סדר כוונת ר"ח אלול" את כל הקטע של הכוונות והסודות שכתובים בספר "שם טוב קטן" ו"שערי רצון" הנ"ל, והמעין יראה בעליל דמקור דבריו של ר' שבתי היו או מהספדים הנ"ל או מהכתבים בעצמם של האר"י ז"ל ותלמידיו שמשם העתיקו כולם את הסוד וסגולה זו.

והנה אחרי סידור זה נתפשט²⁵ עוד יותר בכל סידורי האשכנזים המתפללים כמנהג ספרד לומר מזמור זה בבקר ובערב, ואכן²⁶ הרה"ק בעל התניא בסידורו מביא שצריך לאמרו, ואו שקבע בעצמו או שמקובל מרביתו לקבוע מקום אמירתו בשחרית אחר שיר של יום, ובמנחה קודם עלינו [כי בסידור ר' שבתי לא נקבע לו זמן ומקום מיוחד].

וכן מבואר המנהג בספה"ק "פנים יפות"²⁷ מבעל הפלאה וז"ל: והנה נהגו לומר מן ר"ח אלול עד לאחר הסוכות מזמור כ"ז, ושמעתי הטעם מפני שיש בו י"ג שמות הוי"ה כנגד י"ג מדות²⁸ האמורים באלול. עכ"ל. ומאריך שם לרמז כל המזמור על סדר הימים האלו עי"ש היטב.

(24) נדפס לראשונה בשנת תקנ"ד בקארעץ, והיה מקובל מאד אצל גדולי האדמו"רים.

(25) דא"א לומר כמו שקבעו כמה וכמה חוקרים שרק ר' שבתי קבעו והנהיגו דהרי הוכחנו שעוד טרם פורסם סידורו היה המנהג נפוץ בקהילות אשכנז.

(26) וראה שער הכולל הנ"ל שאסף איש טהור את כל דברי בעל התניא בזה וביבעלזא נהגו ג"כ לאמרו אחרי שיר של יום, וכן נהג בעל ה"לב שמח" מאלעסק. וועיין ב"שער יששכר" להגה"צ ממונקאטש (מאמר ימי הרצון דף קס"ט) שהביא בארוכה את כוונות ר' שבתי ומסיים: והנה צריכין אתערותא דלתתא ולא נסמוך על כונת המזמור לבד מ"ש בלדוד ה' אורי וישעי בשמות העולים קמ"ח כנוזכר, בלתי תיקון מעשינו כלל שעל זה ירמוז אם אין תורה אין קמ"ח עי"ש ובדרכי חיים ושלום סי' תרצ"ד.

(27) פ' אחרי ד"ה ביד עתי.

(28) בתהילים עם פי' ה"פנים יפות" כתוב פה במקום "האומרים" המאירים. ועיין ב"תורת משה" לה"חם סופר פ' נצבים דף נ"ב ע"ד ד"ה ועי"פ דרכינו, ודו"ק.

ובספה"ק "אהבת שלום"²⁹ איתא וז"ל: וע"י תפלה ותשובה וצדקה ומעשים טובים של ישראל נמתק השם אלקי"ם לאותיות הקודמות היינו אכדט"ם שהוא בחי' פנים ורחמים היוצא מפסוק כ'י ט'ובים ד'ודיך מ'יין, וזהו פי' הפסוק שובה ישראל עד ה' אלקיך פ' כי השם אכדט"ם הוא גימטריא ע"ד, ופי' שובה ישראל עד ה' אלקיך פי' שהשם אלקיך יהא נמתק על ידי תשובה לאותיות הקודמות שהם גימ' ע"ד, וזה פירוש הפסוק בטחו בה' עדי עד, ופי' הפסוק עדיך כל בשר יבואו, ופי' כי בשם הזה שהוא אכדט"ם שם הבטחון יש בחי' ימין ושמאל כנודע מכוונת³⁰ לדוד ה' אורי וישעי שאומרים בחודש אלול מטעם שיש בו קמ"ח תיבות שהוא גימ' שני פעמים אכדט"ם יעו"ש, וזהו פירוש עד"י ע"ד ופי' עדי"ך היינו שני פעמים ע"ד וכו' עיי"ש.

ומנהג בית ויוניץ לומר המזמור בשחרית ומנחה בלבד³¹ לפני "חצי קדיש" או "קדיש שלם" שאחר שמונה עשרה בין בחול ובין בשבת קודש ויו"ט. ובליקוטי מהרי"ח³² מסביר מנהג זה דכמו שאנו אומרים בכל השנה הי"ג מדות אחרי תפלת י"ח ה"ה מזמור זה שרמוז בו הי"ג מדות ולכן יש שייכות למזמור תיכף אחר שמונה עשרה, עיי"ש. וכ"כ בספר קצה המטה.

מנהגי צדיקי הדורות

הרה"צ רבי שמעון מזעליחוב זצ"ל אמר שמקובל בידו שהרה"ק רבי אלימלך מליזענסק זיע"א, היה אומר לדוד ה' אורי מר"ח אלול.

(29) פ' עקב ד"ה ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה וגו'. ועיין בספה"ק ה"א ובה' ישראל' פ' ויצא ד"ה "ויחר" על אודות שם זה.

(30) כוונתו הק' לסידור הר' שבתי הנ"ל שם מבוארים כונות אלו.

(31) עיין משמרת שלום (קידנוב) סימן מ"א ס"ב. ומנהג קרלין, ברסלב, סלונים, לומר אחר הקדיש. ואצל אדמו"רי נדבורנא וקרעטשיניף נהגו לאמרו ביום קריאת התורה אחר פתיחת הארון מלה במלה וכמו שאומרים ביו"ט הי"ג מידות בפתיחת הארון.

(32) ח"ג דף ג' ע"ב. ומנהג "גור" לאמרו בשחרית ובערבית (הובא בלוח "דבר בעתו") וכן הוא מנהג אשכנזים בארץ ישראל לאמרו בשחרית וערבית (ויש מן הפרושים שאין אומרים אותו לא בערבית ולא בשבת, הרב בצלאל לנדוי בילקוט מנהגים ח"ב עמ' 75) בלוח "ארץ ישראל" כתב שאומרים אותו בכל מקום (זולת חצר ר' יהודה החסיד) אפי' בערבית ואפי' בשבת.

אולם הרה"ק בעל "אוהב ישראל" מאפטא זיע"א לא נהג לאמרו. וכן נהגו צאצאיו אחריו (ילקוט אוהב ישראל עמ' קנ"ג).

מנהג בית רוז'ין לומר לדוד ה' אורי אחר תפילת שמונה עשרה, כמו שהבאנו את מנהג ויזניץ.

ולמעשה המקור לכך הוא ב"שם טוב הקטן" הנ"ל שכתב לאמרו אחר תפילת שמונה עשרה.

הסברו של ה"פרי צדיק" על המנהג

הגה"ק רבי צדוק מלובלין זצ"ל בספרו פרי צדיק³³ מביא את דברי ה"בעל הטורים" עה"פ ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך³⁴ וגו' שכותב וז"ל: א"ת ל'בבך ו'את ל'בב ר"ת אלול לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות³⁵ מר"ח אלול ואילך, וכן לולא האמנתי לראות בטוב ה', לולא אותיות אלול שמאלול ואילך חרדתי נגד ה', עכ"ל הבעה"ט. וכותב על כך הפרי צדיק: ונרמז בפסוק ומל לרמז שבחודש אלול הוא זמן התשובה וכו' וכן בתיבת לולא נרמז אותיות אלול שאז הזמן לתקן מעשיו כדי שלא יגרום החטא כמו שנדרש מפסוק זה בגמרא³⁶ וזה כונת הבעה"ט שכתב שמאלול ואילך חרדתי נגד ה' שזה נרמז בלולא כאמור. ומטעם זה אומרים מזמור הזה בחודש אלול מפני שנזכר בו פסוק זה, שמטעם שנדרש אורי בר"ה וישעי ביוהכ"פ, לא היו צריכין לאמרו רק בר"ה ויוהכ"פ רק מפני שבו נרמז שבאלול צריך לתקן מעשיו שלא יגרום החטא, שמר"ח אלול מתחילין ימי רצון וכו' ולכן מתחילין לומר מזמור זה דכתיב בו לולא וגו' עכת"ד.

וכאן המקום להוסיף את הרמז הנפלא של ה"שער המלך"³⁷ דלכן לולא אותיות אלול לאחר ולא לפנים, כי כמו שהצבי רץ ומחזיר פניו לאחוריו,

33 חלק ה' עמ' מ"ד.

34 דברים ל' ו' ובבעה"ט שם.

35 ועיין מטה משה סימן תשע"ט.

36 ברכות ד' ע"א למה נקוד על לולא? אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח

אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החטא. ועיין במהרש"א שם.

37 שער א' פרק א' לאלול עיי"ש.

כמו כן האדם שהוא רץ בכל השנה ואינו יודע למה רץ ועל מה רץ, צריך בזה החדש להחזיר פניו לאחוריו להשגיח מה שפגם בכל חדשי השנה, ודפח"ח.

והחיד"א בספרו חומת אנך³⁸ הוסיף לרמז לולא האמנתי, לולא אותיות אלול וכו' קוה אל ה' באלול, חזק ויאמץ וכו' בעשרת ימי תשובה, וקוה אל ה' ביום הכיפורים.

טעמים נוספים על אמירת המזמור מר"ח אלול

בספר "שארית מנחם"³⁹ מהגה"ק מוישווא זצ"ל כותב: טעם על אמירת קפיטל לדוד ה' אורי וגו' בחודש אלול ותשרי, י"ל על פי פירושו של ה"פנים יפות"⁴⁰ להפלאה, על הפסוק אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש וגו' דהכונה דהנה איתא⁴¹ בגמ' דאין לבקש על שני דברים כאחד דאינו נענה אפי' על אחד מהם, והנה אנחנו שואלים בר"ה ויוה"כ כמה וכמה בקשות, אך הענין הוא שכל הבקשות כוונתם לדבר אחד לעבודת השי"ת ולקבל פני השכינה שלא יהיה שום מניעה לעבודת השי"ת ולישב בבית ה' ולחזות בנועמו, וזה שאמר דוד המלך ע"ה אעפ"י שביקשתי הרבה בקשות "אחת היא" אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש, ולא יותר. והיינו שבתי בבית ה' כל ימי חיי, עכ"ד ה"פנים יפות", ולפיכך בחודש אלול ותשרי שאנו מבקשים מהשי"ת הרבה בקשות אומרים לדוד ה' אורי וכו' הפסוק⁴² אחת שאלתי מאת ה' – מגלים אנו דעתנו שבקשתנו אחת היא וכדאי שתתמלא. עי"ש.

38) תהילים פכ"ז. ומקור דברי החיד"א הוא מפירושו של ר' אברהם חיים כהן בן נכדו של הסמ"ע בשם ארץ החיים על תהילים (היה חביב מאד אצל הגח"ק המגיד מקאזניץ זצ"ל ותמיד אמר בתוך ספר תהילים זה) ושם כתוב עוד: הנה אותיות לולא הם אותיות אלול כי באלול יכולים לתקן מה שפגמו בברית קודש הנק' טוב, אמרו צדיק כי טוב. ולכן יש במזמור הזה י"ג שמות נגד י"ג מדות הרחמים.

39) ח"ב עמ' רי"ד, וראה בספרו על תהילים פכ"ז.

40) פ' אחרי ד"ה אחת שאלתי, ופ' ראה (ריש הפרשה) וכן פירש בי"חם סופר עה"ת חלק ה' עמ' קט"ו.

41) תענית ח': בזמן שהיה מותנא וכפנא, עיי"ש.

42) ובספה"ק קדושת לוי פ' עקב וז"ל: וזהו ששמעתי מהרב הקדוש מו"ה יחיאל מיכל זצ"ל (מזלאטשוב) אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש – זה תמיד שאלתי

בדומה לזה כותב רעיון נפלא בספר⁴³ "באורים ורעיונות במזמורי תהילים" שדוד המלך רומז במזמור זה שאין הוא חפץ במלחמות ובנצחונות, אני רוצה רק לשבת ולעבוד את השם, כי נצחון גשמי אינו יכול לשמח אותי ואינני רואה שום גדולה בנצחון גשמי.

ולכן נוהגים בכל תפוצות ישראל לומר מזמור זה, היות והימים שבין ר"ח אלול ושמיני עצרת הם ימי רצון והתעוררות לתשובה ודורשים מכל אדם להתרחק מעט מהבלי העולם הזה ולהתקרב בלבם ובמעשיו לעבודה הרוחנית, ואמירת המזמור הזה מראה לנו את הדוגמא של המלך דוד, אשר לא רצה בשום נצחונות גשמיים ושאל רק לחיים רוחניים.

המקומות שלא נהגו לאמרו וטעמיהם

בספר מעשה רב⁴⁴ מהגר"א כ': גם מר"ח אלול עד יום הכיפורים אין אומרים קאפיטל כ"ז, ע"כ. וכך הוא ג"כ מנהג אחב"י יוצאי תימן המתפללים בנוסח בלאדי. וכן לא אמרו הרה"ק בעל דברי חיים מצאנז⁴⁵, וטעמו היה בזה הלשון: מה שלא הובא בש"ע ובכתבים איני אומר, ומסביר⁴⁶ נכדו כ"ק

שאבקש תמיד מאת ה', וזהו הרמז אחת שאלתי מאת ה', זה תמיד שאלתי מאת השם – אותה אבקש שאבקש תמיד מאת ה', ודפח"ח.

43 מהרב צבי יוסף מיסקי וצ"ל, עמ' ל"ד וליה. ועיין בספר "שפע חיים" מכ"ק האדמו"ר מצאנז קלויזענבורג וצוק"ל דף רפ"ו טעם הגון למנהגנו לומר לדוד ה' אורי עד שמח"ת דבסיום המזמור אומרים לולא האמנתי וכו' לולא אותיות אלול, ורצה לומר שבחודש אלול היינו עומדים ומצפים באמונה שלימה שבחדש תשרי נזכה כבר לראות בטוב ה' בארץ חיים, ובעוה"ר שלא זכינו לכך אפ"ה אין אנו מתייאשים מן הגאולה ח"ו אלא קוה אל ה' וכו' ונכנסים לסוכה כדי להמשיך את קדושת ארץ הקודש שמאירה בתוך הסוכה, עיי"ש.

44 אות נ"ג, ומשמע דהמנהג הנפוץ היה לאמרו רק מר"ח אלול עד יוהכ"פ, ראה לעיל.

45 ראה בספר אוצר החיים מנהגי צאנז אות רכ"ו ובהערות שם. וגם בקאמרנא לא אמרו לדוד אורי (מנהגי קומרנא אות שפ"ו).

46 קובץ אגרות קודש מכתב ח'. ומוכח במכתבו שם שהרה"ק בעל "דברי יחזקאל" משינאווא נהג לאמרו, ולולא דמסתפינא הייתי אומר שאם נכון החשש שמקורו מחמדה"י הלא ידוע שהדברי יחזקאל אמר שיש לו כבר תיקון דכך כתב

האדמו"ר זצוק"ל מצאנו קלויזנבורג שביאור הדברים, היות ובעוה"ר כשל כח הסבל וכל תפילותינו רק משפה ולחוץ וכבר אמר רבינו רמ"ל מסאסוב שאלמלא לא חטאתי אלא מה שאני מברך מאה ברכות בכל יום די, ומה יענו איזובי קיר?

וזהי כונת ה"דברי חיים" שרק ההכרח לא יגונה מה שמוזכר בשו"ע ובכתבים אין ברירה, אבל מה שאפשר לפטור ממנה יותר טוב לכגון דידן שאין כדאין, עכת"ד.

* * *

והנה מצאתי לאחד קדוש מדבר הרה"צ ר' פנחס חיים טויב זצ"ל מראזלא ששולל את המנהג לומר לדוד ה' אורי מכל וכל, וז"ל: "אודות לדוד ה' אורי וישעי בר"ח אלול, הלא ידוע לך שאין אנחנו אומרים לדוד ה' אורי וגו' בר"ח אלול כמנהג קצת מקומות, תדע בני, שכל הדברים הכונות הנאמרים" שם הם אינם מרבינו האר"י הקדוש זצ"ל לא מיניה ולא מקצתו, רק בכל הדברים האלו הם מועתקים מספר "חמדת הימים" אשר אנחנו מקובלים מאבותינו רבותינו הקדושים שלא להשגיח על הדברים האלו, ולזה תראה בני יחי' אשר ביהי רצון שהוא קודם אמירת תהילים מייגע עצמו הגאון מאור הגולה מהרא"ז מרגליות זצ"ל בספר מטה אפרים וכן רבינו הגה"ק ה"ישמח משה" ז"ל מפרשים בזה פירושים, ואילו היו יודעים שזה היה"ר הוא מספר הנ"ל לא היו אומרים כלום בזה, ובאמירת לדוד וכו' ידוע בוודאי אלי שרבינו הקדוש מאור הגולה החוזה מלובלין ז"ל לא היה אומר וכן תלמידיו הקדושים היהודי הק' ורבינו זקני הק' מוירדיטשוב ז"ל ורבינו בספר חמשה מאמרות מאמר משיב מפני הכבוד: שמעתי מפה קדשו של האדמו"ר הגה"ק משינאווע בשם אא"ז מראפשיץ זי"ע, שהגיד כי מיום שהיה צדיק אחד בעולם (אין רצוני לפרט שמו מפני הכבוד) מאז והלאה הותר להחזיק בהספר חה"י כי הצדיק הנזכר היה גלגול נשמתו ובגודל עבודתו תיקן במה שנכשל המחבר חה"י עכ"ל. ואולי לזה לא חשש לאמרו, ודו"ק.

(47) מתוך מכתב שנדפס בריש ספר "לב שמח" החדש ושנכתב לבנו הרה"צ ר' יהודה יחיאל זצ"ל.

(48) כונתו על סידור ר' שבתי כמבואר שם.

(49) כן נהג ה"אמרי יוסף" מספינקא, ברם בנו היחל יצחק נהג לאמרו מיד אחר עלינו.

חו"ז מראפשיץ ז"ל לא היו אומרים לדוד מחמת טעם זה. וכשהייתי בשנת תרפ"ז בקארלסבאד והיה שם הגה"צ⁵⁰ מפארסיב בארץ פוילין נכד של היהודי הק' ז"ל ואמר לי שמקובל בידו בוודאי מרבינו היהודי הקדוש זצ"ל זקינו איש מפי איש שלא אמר לדוד מחמת ששמע מרבו הקדוש מלובלין ז"ל שזה הדבר אמירת לדוד הוא מן הספר חמדת ימים. ושמחתי מאד בזה כמוצא שלל רב. וגם הגה"ק רבינו מצאנו ז"ל לא אמר לדוד והצדיקים שאמרו לדוד בודאי לא היו יודעים שהוא מן הספר הנ"ל שאילו היו יודעים לא היו אומרים רק היו רואים בהסידור היו סוברים שהוא מרבינו האר"י הק' ז"ל אבל לא כן הוא, עכ"ל.

ולפענ"ד צריך בירור רב חשד זה היות והספר ח"י הנ"ל נדפס לראשונה בשנת תצ"א באיזמיר ובעליל הוכחנו שכבר לפני זה מובא הדבר בספרים שונים. ועוד שכל לשונו של ר' שבתי נראה במפורש שנעתק מן המקורות הללו, וכפי מה שנמסר לי אמנם מזכיר ה"ח"י" שנהג לאמרו אבל רק לפני הסליחות ולא כמנהג הנפוץ לאמרו אחר התפלה וכן בלי כל סגנון הדברים והכונות שהובאו ב"שם טוב קטן" וכו' וסידור ר' שבתי.

וכן מה שכתב הרה"צ הנ"ל בענין היה"ר שלפני אמירת תהילים ראיתי בדפוס ראשון של סידור של"ה "שער השמים" שנדפס באמשטרדם שנת "תע"ז" שהובא ג"כ בנוסח זה ביה"ר שלפני תהילים, אשר על כן נראה שרבוה"ק שנהגו לאמרו סמכו על כתבים נאמנים מרבינו האר"י ז"ל ותלמידיו, וע"כ הנהיגו לאמרו.

הדפוס

וכדי לבסס את מה שקבעתי שהספר חמדת הימים⁵¹ לא מהוה את המקור

ויש לציין שגם ב"דו"קוב" אמרו לדוד אורי. ועפ"י רוב נהגו שם ע"ד הרה"ק מרופשיץ, וצ"ב.

(50) עיין דרך צדיקים לר' אברהם יעלין דף י"א ע"א וצ"ב.

(51) ספר חמדת הימים מנהגי וכונות האר"י הובא מהר הקדש גליל העליון ע"י אני הצעיר יעקב בכה"מ החכם הנעלה יום טוב אלגאזי תנצב"ה. ולא נודע אל מי מקדושים הוא (מתוך שער הספר איזמיר תצ"א) לקט נרחב בדבר יחס הבעש"ט ותלמידיו על הספר ראה: ויגד משה על סדר ליל פסח עמ' קע"ד רע"ז, ותפארת צבי על הזהר חלק א' עמ' של"ח שלי"ט (מהר"ר מרדכי שפיעלמאן) מארה"ב. ותעלומת ספר מעמ' 431 ואילך.

למנהגנו, אעתיק את הנכתב שם במלואו⁵²: אבאר לך סדר נוסח הסליחות...
 תאמר בתחלה מזמורי התשובה תפלה לדוד שמעה ה' וכו' ושארם. ואנכי
 נהגתי גם מזמור כ"ז לדוד ה' אורי וישעי ומזמור ל"ג רננו צדיקים שנוכר בכל
 אחד מהם י"ג שמות הוי"ה כנגד י"ג מכילין דרחמים שמתגלים ומאירים
 מר"ח אלול ואילך כנודע. ונכון לאומרם לראש אשמורות בסליחות לעורר
 הרחמים. עכ"ל. המעיין בדברים אלו יוכח שמנהגנו לאמרו אחר התפלה
 עפ"י המקורות שהבאתי אין לו קשר עם דברי חמדת הימים שנהג לאמרו
 לפני הסליחות, וכל אלו שהביאו את המנהג לאמרו לא ציטטו כלל מנהג
 כזה. וכן מדברי החמדת ימים משתמע שזה היה מנהגו הפרטי שהנהיג
 לעצמו ולא קבלה מרבתי. אשר על כן נחזור למה שנקבע לעיל שהיות
 ואנו מוצאים את המנהג בספרים שנדפסו לפני ה"חמדת ימים", וכן היות
 שסגנון דבריו אינו תואם כלל עם המנהג הנפוץ, מתקבלת בבירור קביעותי
 הנ"ל שאין לה"חמדת ימים" שום חלק בקבלתו של מנהג קדוש זה בקרב רוב
 קהילות ישראל.

המנהגים בזמני סיום אמירת לדוד ה' אורי וטעמיהם

דעת הרב "בעל התניא" בסידורו שאומרים לדוד ה' אורי עד' אחר
 הושענא רבה. ובספר "שער הכולל" מבאר הטעם הוא היות והושענא רבה
 הוא יום כ"ו לבריאת העולם, שהרי בכ"ה באלול נברא העולם – ולאחר
 ששלמו כ"ו ימים כמנין שם הוי"ה הגדול שם הרחמים זהו סיומא דדינא ואין
 צריך עוד לבקשת סגולת אמירת לדוד ה' אורי, ולכן גם בהושענא רבה
 במנחה אע"פ שכבר השלימו בשחרית כל סדר הפיוטים צריך לומר לדוד ה'
 אורי, אבל בליל שמיני עצרת שמקיפין בתורה עצמה לא יוכלו עוד החיצונים
 לקבל יניקה וכו' עיי"ש⁵³.

אמנם ב"מטה אפרים" כתוב שהמנהג לאמרו עד שמיני עצרת ועד
 בכלל⁵⁴, וכן נהגו במונקאטש ובעוד מקומות רבים.

ג

(52) ברך-א' דף ק"ז ע"א פרק ד' (לסליחות). תשואות חן להרב שמואל אשכנזי
 שליט"א מירושלים שהעתיק לי הדברים, וכן העיר והאיר לי בכמה וכמה ענינים
 ישלם לו ה' פעלו הטוב.

(53) סדר הושענות פרק מ"ה ס"ק ו'. וכ"ה מנהג חב"ד.

(54) סימן תקפ"א ס"ק ו'. דרכי חיים ושלום סי' תרצ"ד.

ומן המקורות הקדומים שהבאתי מוכח שצריך לאמרו מר"ח אלול עד
אחר שמחת תורה.

⁵⁵

זיש לציין שלדעת ה"שער הכולל" הנ"ל שמיני עצרת נקרא בסידורו של
ר' שבתי שמחת תורה, אך ב"ליקוטי מהרי"ח" ו"קצה המטה" לא הבינו כך
ולדעתם יש בזה שינוי מנהגים⁵⁵.

משא ומתן הלכתי הנוגע למזמור זה

שכח לאמרו במנחה האם לאמרו בערבית

⁵⁶

בשו"ת דברי מלכיא⁵⁶ כתב וז"ל: וע"ד ששכחו לומר מזמור לדוד אורי
במנחה אם צריך לאמרו בערבית? הנה אצלינו⁵⁷ המנהג לאמרו בערבית
ולא במנחה, ומנהגים הללו הוזכרו באחרונים, וטעמם נראה דהנה מה
שאומרים זה באלול עד שמיני עצרת הוא בשביל דבמדרש פ' אחרי דרשוהו
על יום הדין שבאים שרי או"ה ללמד חוב על ישראל עיי"ש. ואיתא בר"ה
ח'⁵⁸ שלמעלה יש דין ביום ולא בלילה, וכמו בב"ד של מטה, ומצינו
בסנהדרין פ"ח שב"ד היו יושבים עד אחר תמיד של בין הערבים – ולזה

⁵⁵ ליקוטי מהרי"ח ח"ג עמ' נ"ו וב"קצה המטה" על המטה אפרים הנ"ל.

רמז נאה על שייכות המזמור לשמיני עצרת אמר לי הרה"ג ר' נפתלי נוסבוי
שליט"א מירושלים, דהנה איתא בסוכה ג"ה ע"ב (וכן במדבר רבה פכ"א כ"א) דע'
פרים של חג הסוכות הם הסוכות הם נגד ע' אומות, ופר יחידי של שמיני עצרת הוא
כנגד אומה יחידה, משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה, ליום
אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך, וזהו שאנו אומרים
אחרי כי יצפנני בסכו – "ועתה" ירום ראשי על אויבי סביבותי – שעם ישראל ירום
ראשו על שאר העמים ע"י ואזבחה באהלו זבחי תרועה כלומר שהפר של שמיני
עצרת הרי שייך רק לכלל ישראל – ולכן אשירה ואזמרה לה', ודפח"ח.

⁵⁶ חלק ו' סימן כ"ג אות ב', מהגאון ר' מלכיאל אב"ד לומזא.

⁵⁷ כונתו לעירו לומזא וזה כמו מנהג גור וליטא.

⁵⁸ ראיתי בהסכמת הגאון רבי ישראל יעקב פישר שליט"א מירושלים על ספר
"פניני המועדים" שהעיר עליו דבר"ה דף' ח' לא נמצא דבר זה והוא נמצא בע"ז ושם
כתוב דבצפרא הוא זמן דין, עכ"ד. וכונת הגאון שליט"א להגמ' בע"ז דף ג' ע"ב (וכן

הנוהגים לאמרו במנחה ס"ל לאומרו בתחילת הדין ובסוף זמן הדין, והאומרים בערבית נראה טעמם משום שיש מדינות שאצלם יום בשעה שאצלנו לילה.

וצ"ל דהכל תלוי כפי שהוא בירושלים וכ"כ האחרונים⁵⁹, וא"כ יש בשאר מדינות בכל לילה איזה עת שאז הוא יום בירושלים לזה קבעו לאמרו גם בערבית.

ועכ"פ אצלם שתפסו לאמרו בסוף זמן הדין אין צריך לאמרו בלילה דאו לאו זמן דין הוא כלל לפי מנהגם. ובדרך כלל אין להקפיד בענינים כאלה וככל מאן דעבדי לא משתבשי, עכ"ד.

בשו"ת רבבות אפרים⁶⁰ העיר שלכאורה לא שייך תשלומין לזה דתשלומין שייך רק לענין תפילה ולא לענין שאר דברים, ואם רוצה יכוין

בדף ד' ע"ב עיי"ש). ולפענ"ד י"ל דכונת ה'דברי מלכיאלי' עפ"י מה דאיתא בגמ' ר"ה דף' ח': תניא אידך כי חק לישראל הוא אין לי אלא לישראל לאומות העולם מניין? ת"ל משפט לאלקי יעקב. א"כ מה ת"ל כי חק לישראל מלמד שישראל נכנסין תחלה לדין עכ"ד הגמ'. והנה כבר איתא בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג) וכן הוא במדרש רבה (בראשית פרק נ' אות ה') א"ר לוי והוא ישפט תבל בצדק ידין לאמים במשרים, הקב"ה דן את ישראל ביום בשעה שהן עסוקין במצות ואת האומות בלילה בשעה שהן בטלן מן המצות. ועיין ביפה עינים עמ"ס ר"ה ובגליון הש"ס לרע"א בירושלמי שם. וא"כ היות שנכתב בגמ' שישראל נידונין זה ודאי ביום דוקא וא"כ הרוחנו שאין כאן טעות ממש ודו"ק. [ומובא בשם ה'חתם סופר' דבר נחמד מאד דהנה מרגלא בפומיה דאינשי שאיתא בירושלמי וז"ל: ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד מכאן דעבדינן תרי יומא ברישא דשתא, עכ"ל. וההסבר נראה דאיתא בר"ה ח' דהקב"ה דן מתחילה לישראל ואח"כ לאוה"ע מטעם מקמיה דליפוש חרון אף. ולכאורה הא איתא בירושלמי הנ"ל דהקב"ה דן את ישראל ביום ואת אומות העולם בלילה וא"כ הרי דן האומות קודם דהא היום הולך אחר הלילה? אמנם כיון שעושין ב' ימים טובים דר"ה ניחא, שדן לאומות העולם בלילה השני, וזה הוא כונת הירושלמי ויהי ערב וגו' א"כ מוכח דהיום הולך אחר הלילה, מזה מוכח דעבדינן תרי יומא ברישא דשתא].

59 בספר מחשבות בעצה (פרפראות לחכמה סי' ח) כתב כן לגבי אמירת סליחות בחצות שהכל תלוי בזמן שבירושלים שאז מתעוררים הרחמים. ברם בשו"ת מהרי"א אסאד (סי' ח') מסיק שתלוי בכל מקום ומקום שנמצא בו ולא בירושלים. ועיין בשו"ת רב פעלים ח"א בסוד למשרים סי' ה'.

60 חלק א' סימן שצ"ב. עוד כתב שם שבמקום שלא קבעו עדיין מנהג לא ינהיגו לומר לדוד אורי לפני עלינו לא אחר עלינו דתדיר קודם.

לומר כמו מזמור של שאר מזמורי תהילים. ומסיק דלמעשה יכול לומר אף אם לא יחשב לו כתשלום, עיי"ש.

ולפענ"ד מתקבל מאד לומר שהיות ומצאנו שיש ענין מיוחד לומר לדוד אורי בוקר וערב בכל יום וא"כ אם שכח לאמרו במנחה ודאי מסתבר ששייך לאמרו אחרי תפילת ערבית.

למנהג אשכנז האם לומר ברכו בתרא לפני לדוד ה' אורי או לאחריו

הנה מנהגם של המתפללים בנוסח אשכנז בארץ ישראל לומר ברכו בתרא ^{אחרי תפילת שחרית} [בימים שאין קוראים בתורה] וכן אחר תפילת ערבית בכל יום, ואמירת לדוד ה' אורי אצלם הוא ג"כ בסיום התפילה. ויש להסתפק האם צריך לומר ברכו לפני לדוד אורי כדרכם בכל שנה או לאחריו כי אז מסתיימת כל התפילה?

והעירני הרה"ג המפורסם רבי שרי'ה דבליצקי שליט"א שמן הראוי להקדים אמירת ברכו בתרא לפני לדוד ה' אורי כדי להראות שאמירת "לדוד אורי" היא הוספה מאוחרת.

ומפי הגאון הגדול רבי חיים קנייבסקי שליט"א שמעתי שמנהגו של ה"חזון איש" ^{אשר חתמו} זצוק"ל היה לומר בתחילה לדוד ה' אורי ואח"כ ברכו בתרא. והסביר לי שמסתמא טעמו של דבר הוא, כיון דברכו בתרא הרי נתקן למאחרים כדי שישמעו ברכו, על כן מוטב שנאחר את אמירתה כדי שירווחו המאחרים, עכ"ד.

ולכאורה אפשר להוכיח ממה שכתב בשו"ת "מנחת יצחק" ¹⁶ אשר דן בשאלה מעין זו לגבי ההקפות בשמחת תורה, האם לומר ברכו בתרא לפני ההקפות או לאחריהם?

61) חלק שביעי סימן י'. השאלה שם סובבת לגבי חוץ לארץ במקום שאומרים שם ברכו בתרא רק בליל שבת אף אם חל בו יו"ט, מה הדין בשמיע שחל בשבת וכפי מנהג החסידים אומרים ההקפות אז גם בחו"ל מתי לומר מזמור לדוד וברכו בתרא קודם הקפות או אחריו, עיי"ש.

ומסקנת ה"מנחת יצחק" שעדיף לומר ברכו בתרא לפני ההקפות, כי יש הרבה אנשים שאינם ממתינים עד לאחר השלמת ההקפות מחמת גודל האריכות. ועל כן בודאי עדיף להקדים אמירת ברכו כדי להוציא גם את אלו, עכת"ד.

ולפענ"ד יש לדון בנדון דידן אם יש לדמות מילתא למילתא וזאת משום שני דברים, א) אין אריכות אמירת לדוד אורי כנ"ל בדברי ה"מנחת יצחק" לגבי הקפות, כך שמסתבר לומר שמי שנותר בבית הכנסת עד אחר התפלה ימתין עד סיום אמירת לדוד אורי וישמע ברכו, ב) יש לחלק דרוקא בהקפות שאינם כלל מענין סדר התפלה על כן מסתבר שיקדימו לומר ברכו לפניהם דאז הוא סיום התפלה, וההקפות הם דבר נפרד שאינו קשור בעצם התפלה, משא"כ לדוד אורי שהוא מזמור תפלה ובקשה שיהא מענין התפלה א"כ יש לומר דאולי עדיף לאחר באמירת ברכו אחרי לדוד אורי, ודו"ק.

* * *

לגבי מנהגי נוסח אשכנז אציין עוד מה שכתב בשו"ת באר משה⁶² שנשאל היות שהאשכנזים אומרים לדוד ה' אורי וישעי אחר תפלת מוסף בשבת קודש אם יאמרו לדוד ה' אורי תיכף אחר עלינו כמו שנוהגים בכל ימי החול או אחר עלינו יאמרו בשבת שיר הכבוד כמו שנוהגין לומר בכל השנה ולבסוף לדוד ה' אורי וישעי?

ומסקנתו היא דזה תלוי במחלוקת קדומה של השאגת אריה והנוב"י בדיני תדיר של תורה ודרבנן, והיוצא מדבריהם הוא – דלדברי השאגת אריה שיר הכבוד לגבי לדוד ה' אורי שהוא מזמור תהילים כרשות דמי ויכול לומר מתחילה מה שרוצה – אולם להנוב"י בודאי יש להקדים אמירת לדוד ה' אורי שהוא מקודש דהוא מזמור בספר תהילים נגד שיר הכבוד, ולכן במקום שעדיין אין מנהג יותר טוב להקדים לדוד ה' אורי וישעי לפני שיר הכבוד וכהנוב"י.

אולם במקום שכבר נהגו לומר תחילה שיר הכבוד ואח"כ מזמור לדוד ה'

62) מהגאון ר' משה שטרן שליט"א אב"ד דעברעצין, חלק חמישי סימן ל"ז. ועיין בשו"ת להורות נתן ח"א סי' כ"ז. ואכמ"ל.

אורי כדאי הוא השאג"א לסמוך עליו אפילו שלא בשעת הדחק. אבל גם להשאג"א יותר טוב להקדים לדוד ה' אורי.

המתפלל בביהכ"נ שאומרים לדוד ה' אורי האם יאמר עמהם

המתפלל מנחה במקום שאומרים אז לדוד ה' אורי והוא נוהג לאמרו בערבית כמנהג אשכנז, וכן מי שנוהג לאמרו בסוף התפלה ונמצא בביהכ"נ שאומרים אותו אחר השמונה עשרה וכדו', האם צריך לאמרו יחד עמהם או לא?

והעירני הגר"מ גרוס שליט"א שלכאורה יש להוכיח משו"ת אגרות משה ח"ג סי' פ"ט שכתב וז"ל: ואם הוא במקום שאין אומרים וידוי וי"ג מדות קודם נפ"א ונודמן לו להתפלל במקום שאומרים וידוי וי"ג מדות, ודאי צריך ג"כ לומר וידוי וי"ג מדות כמנהגם שאסור לשנות מנהג ביהכ"נ שמתפלל בו, עיי"ש.

ויש לעיין בכה"ג בענין שיר המעלות ממעמקים שאומרים בעשי"ת כמנהג האר"י ז"ל – ומי שאינו נוהג לאמרו האם יאמרנה בביהכ"נ שמתפלל בו או לא? וצריך תלמוד.

כעת שמעתי בשמו של הגאון הגדול רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א שא"צ לומר לדוד ה' אורי עם הקהל ויאמר כאו"א כפי מנהגו.

יהי רצון שיתקבלו תפילותינו ברחמים ורצון לפני אדון כל אמן.